

**Janusz Małek, Jerzy Maciejewski,
Gustaw Leyding**

**Spis jezior i stawów w
komornictwach Warmii biskupiej z
końca XVI wieku**

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 263-276

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GUSTAW LEYDING, JERZY MACIEJEWSKI, JANUSZ MAŁŁEK

SPIS JEZIOR I STAWÓW W KOMORNICTWACH WARMII BISKUPIEJ Z KOŃCA XVI WIEKU

WSTĘP

A. PRZECHOWYWANIE, OPIS, DATOWANIE, AUTORSTWO I CEL PUBLIKACJI ŹRÓDŁA

W Riksarkivet w Sztokholmie w dziale *Extranea IX Polen* przechowywane są cztery woluminy pochodzące z archiwum kapitulnego fromborskiego (vol. 146—149)¹. Ich inwentarz sporządził w 1900 r. L. Weibull². Zawartość owych woluminów została zmikrofilmowana przez ekspedycję Polskiej Akademii Nauk w składzie: prof. Marian Małowist i kandydat nauk historycznych Antoni Mączak³. Mikrofilm znajduje się dziś w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie⁴.

W końcowej części woluminu 146 znajduje się ośmiostronicowa składka formatu *in folio*, zapisana w języku polskim, pismem czytelnym, nie datowana. Jest to rękopis kancelaryjny o charakterze spisu inwentarza. Składa się z pięciu stron zawierających spis jezior znajdujących się w komornictwach biskupstwa warmińskiego (*Spiszek Jezior w Camerathach Biskupstwa Warmińskie[go]*) oraz z trzech stron mieszczących spis stawów z tego samego obszaru (*Spiszek Stawów wszystkich w Biskupstwie Warmińskim*). Układ treści jest następujący: najpierw wymienia się nazwę miejscowości, a potem wylicza wszystkie jeziora lub stawy występujące w jej otoczeniu. *Spiszek*

* Publikacja niniejszego źródła została przygotowana przez toponomastę Gustawa Leydinga ze Szczytna, językoznawcę Jerzego Maciejewskiego z Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu i historyka Janusza Małłaka z tegoż Uniwersytetu. J. Małłek i J. Maciejewski opracowali wstęp oraz transliterację źródła, a G. Leyding zidentyfikował jeziora i stawy oraz miejscowości. Wydawcy niniejszego źródła składają serdeczne podziękowanie za opracowanie redakcyjne mgr. R. Marchwińskiemu.

¹ Kwerendę archiwalną w Riksarkivet w Sztokholmie przeprowadził dr Janusz Małłek w czasie swego pobytu naukowego w krajach skandynawskich w roku akademickim 1966/67. Wyniki tych poszukiwań zostaną opublikowane osobno.

² L. Weibull, *Kapitelarkivet i Ermland* (maszynopis w Riksarkivet w Sztokholmie).

³ A. Mączak, *Posiedzenie naukowe działu historii powszechnej Instytutu Historii PAN poświęcone wynikom przeprowadzonych w Szwecji poszukiwań źródłowych*, *Kwartalnik Historyczny*, t. 62, z. 6, 1955, ss. 162—163; tenże, *Wyniki poszukiwań źródłowych dotyczących wojny polsko-szwedzkiej 1655—1660 dokonanych w Szwecji w r. 1955*, *Przegląd Historyczny*, t. 49, z. 1, 1956, ss. 126—142.

⁴ *Katalog mikrofilmów i fotokopii poloników z archiwów zagranicznych*, oprac. W. Jagiełło i H. Karczowa, Warszawa 1965, s. 40. Bihang Ermland, Handlingar och brev kapitelarkivet (akta kapituły warmińskiej, 1447—1620), sygn. vol. 146—149.

podaje następnie w odniesieniu do każdego jeziora, choć nie zawsze, ilość toni oraz rodzaj ryb, jakie można na nim łowić. Inne informacje podawane czasem to: kto jest upoważniony do łowienia, jakimi sieciami łowi się na danym jeziorze itp. *Spisek* wymienia 70 nazw jezior i kilka nazw stawów i rzeczek.

Tekst jest napisany bardzo czytelnie, robi wrażenie czystopisu sporządzonego równym, starannym piśmem od początku do końca przez tę samą rękę. Nie ma żadnych poprawek, skreśleń lub razor.

W jaki sposób materiały z archiwum kapitulnego fromborskiego, a w tym *Spisek* znalazły się w Sztokholmie? 1 lipca 1626 r. Gustaw Adolf zajął Frombork. Zabrano wtedy stąd do Szwecji bibliotekę kapituły warmińskiej oraz część akt z archiwum kapitulnego. Z zabranych wówczas akt część powróciła na przełomie XVIII i XIX wieku do Prus, część znalazła się w Gotha, część w Rzymie, część spłonęła w 1697 r. w Sztokholmie i wreszcie owe cztery woluminy pozostały w Riksarkivet w Sztokholmie.

Na podstawie tego, że materiały zawarte w owych czterech woluminach nie przekraczają roku 1620, można ustalić terminus post quem *Spisku* na tenże rok. Analiza pisma pozwala jednak przyjąć, że *Spisek* powstał w latach 80 lub 90 XVI wieku. *Spisek* został bowiem spisany kursywą humanistyczną, która panowała w XVI wieku. Kursywa humanistyczna tego czasu nazywana jest italicą. Dukt tego pisma cechują łaski niewysokie, odstępy są niewielkie między wierszami, pismo ma charakter zwarty. Charakterystyczne jest dla tego pisma między innymi kropkowanie wszystkich *i*. W literze *t* beleczka „czepia się” z prawej strony, a litera *p* ma dolną łaskę skośnie przekreśloną. Te wszystkie elementy występują w *Spisku*. Następnym etapem w rozwoju pisma tzn. pismo kancelaryjne *cancellaresca* w Polsce pojawia się w połowie XVII wieku. Cechują je silne przechylenia liter w prawo, łaski wybujałe u góry pogrubiłone jak maczugi, u dołu z pętlami⁵. Tych jednak cech pisma w *Spisku* nie ma.

Występujące w tekście dwa nazwiska — *pan Pakosz* i *pan Elzy* w literaturze niemieckiej zwani *von Packusch* i *von Oelsen* nie ułatwiają datacji, gdyż przy nazwiskach nie podano imion, a tymczasem rodziny te znane są w XVII wieku, a Oelsenowie jeszcze w początkach XVIII wieku⁶.

Jeśli by przyjąć jako pewną datację rękopisu na 80 lub 90 lata XVI w., to „pana Pakosza” występującego w źródle należałoby widzieć bądź to w Jerzym Pakoszu, burgrabim Lidzbarka, który w 1576 r. złożył hołd koadiutorowi biskupstwa — Marcinowi Kromerowi i wszedł na listę wasali, lub też w jego braciach Macieju lub Janie, którzy 5 stycznia 1581 r. sprzedali dwór Lubomino, blisko Ornety siostrzeńcowi kardynała Hozjusza — Ulrychowi i kanonikowi warmińskiemu Stanisławowi Hozjuszowi⁷.

Gdyby w zasobie Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie udało się

Natomiast za „pana Elzy” należałoby uznać Eustodiusa v. Oelsen, który złożył hołd w 1576 i 1587 r., a zmarł w 1594 r.⁸. Na liście wasali z 1576 r. publikowanej przez Birch-Hirschfeld nie ma innych Pakoszków ani Elzenów, czyli w rachubę mogli wchodzić tylko oni.

⁵ Opracowano na podstawie nieopublikowanego jeszcze artykułu prof. K. Górskiego, *Zarys dziejów pisma łacińskiego w Polsce od XVI wieku*.

⁶ J. Gallandi, *Wasallenfamilien und ihre Wappen*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands (w skrócie: ZGAE), Bd. 19, 1916, ss. 563—564.

⁷ A. Birch-Hirschfeld, *Ermländische Güter und Wasallen im 16 Jahrhundert*, ZGAE, Bd. 27, 1942, s. 192.

⁸ Ibidem, s. 220.

odnaleźć akty kupna lub sprzedaży dóbr przez te dwie rodziny, obejmujące jeziora tu wymienione — *Almogen (Jelmuñ)* w posiadłościach Oelsenów czy *Soweiden (Zawidzkie Łąki)* Pakoszów, to można by skonkretyzować datację.

Za datacją *Spisku* na 80—90 lata XVI wieku przemawia i to, że w tym czasie za koadiutury a potem rządów biskupich Marcina Kromera wizytowano kraj i porządkowano jego gospodarke.

Spisek pochodzi z archiwum kapitulnego i zatem zdaje się, że sporządzony był przez ludzi związanych z kapitułą, chociaż wymienia tylko jeziora i stawy w komornictwach biskupich a nie kapitulnych.

Jego powstanie wiąże się prawdopodobnie z wizytacjami biskupstwa. W latach 1572, 1573 wizytował Warmię koadiutor biskupstwa Marcin Kromer. Wizytacja w 1577 r. nie doszła do skutku. Wreszcie od 22 września 1581 r. poczynając od Fromborka a kończąc w maju 1582 r. w Reszlu, wizytowali kraj w imieniu chorego biskupa Kromera — kanonik Jan Kretzmer i jezuita Schonnorius⁹. Wynikiem tych i dalszych wizytacji było powstanie księgi służb z 1587 r., oraz opisu biskupstwa warmińskiego¹⁰.

Wszystko to odbywało się z woli biskupa Kromera, który, być może, zażądał spisania jezior i stawów. W każdym razie nie jego ręką napisane zostało to źródło. Może jest to ręką wspomnianego wizytatora Kretzmera (1588—1604), kanonika warmińskiego od 1576 r., i wnet sekretarza i kanclerza, zamieszkującego wraz z biskupem w Lidzbarku. On to, urodzony w Pieniężnie, kształcony w Braniewie i Krakowie¹¹, mógł pisać po polsku, zachowując jednak drobne wpływy warmińskie.

Albo był to inny pisarz — Warmiak, z kancelarii bądź to biskupiej lub kapitulnej.

W aktach kancelarii kapituły i biskupiej z drugiej połowy XVI wieku przechowywanych obecnie w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie język polski spotyka się tylko w korespondencji kierowanej do biskupów i kapituły. Stąd też publikacja *Spisku* wydaje się celowa. Źródło to posiada swoiste walory językowe, o czym niżej. Wreszcie znaleźć w nim można polskie nazwy jezior i stawów, po części obecnie nieznanych oraz polskie nazwy ryb.

Publikowane źródło jest również swego rodzaju aktem gospodarczym wskazującym na porządek gospodarczy w polskiej Warmii biskupiej.

B. CHARAKTERYSTYKA JĘZYKOWA TEKSTU ŹRÓDŁA¹²

Pisownia. Uwagi ogólniejsze na temat pisowni poprzedzi omówienie najważniejszych jej właściwości. Należą do nich:

1. Brak odróżniania samogłosek pochyłonych. Pisarz nie stosuje kreskowania samogłosek: o pochyłone oznacza literą o: *na ktorym* (SJ 10), *za gorą* (SS 36), *zgonow* (SJ 20), dla a pochyłonego używa litery a: *do przesadzania* (SS 30), *sadzawka* (SS 35). Prawdopodobnie zdawał on sobie sprawę ze zwyczaju kreskowania, bo jeden raz postawił kreskę nad literą oznaczającą a ja-

⁹ A. Eichhorn, *Der ermländische Bischof Martin Kromer als Schriftsteller, Staatsmann und Kirchenfürst*, ZGAE, Bd. 4, 1869, ss. 355—256.

¹⁰ J. Kolberg, *Summarisches Verzeichniss des Fürstentums Ermland von 1656*, ZGAE, Bd. 7, 1880, ss. 177—300.

¹¹ A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, ZGAE, Bd. 3, 1866, ss. 363—364.

¹² Następujące skróty oznaczają: SJ — *Spisek Jezior...*, SS — *Spisek Stawów...*, Blp — *Biernik liczby pojedynczej*, Blm — *Biernik liczby mnogiej*, Mlmm — *Mianownik liczby mnogiej*. Liczby oznaczają kolejny wiersz w tekście źródła. Liczbowanie wierszy zostało wprowadzone przez wydawców i zaznaczono je w nawiasach klamrowych.

sne: *Łososiá* (SJ 51). Również pisownia *e* pochylonego nie różni się niczym od pisowni *e* jasnego: *swięza* (SS 10), *Rzeka* (SS 25). Brak oznaczania pochyleń jest częsty w drukach końca XVI i w XVII wieku, a bardzo rozpowszechniony w rękopisach z tego okresu. Dopiero pod wpływem Kopczyńskiego pojawia się ponownie w rękopisach i drukach końca XVIII wieku kreskowanie ó i é.

2. Sposób zapisywania samogłosek nosowych. Pisarz odróżnia nosówkę przednią *ę* od tylnej *ą*. Dla każdej z nich używa podwójnych znaków: litery *ę* i *e* przekreślone oraz *ą* i *a* przekreślone. Jest to oczywiście zbędne obciążenie systemu graficznego, ponieważ te dublety znakowe nie są różnicowane funkcjonalnie. Ten nadmiar znaków prowadzi do niekonsekwencji, a mianowicie, niekiedy brak jest oznaczenia nosowości: *Wegorze* (SJ 108), *po cześci* (SJ 17), *Swietaynek* (SJ 69), *xiestwie* (SJ 85), *zwielga* (SJ 9)¹³, a niekiedy nosowość jest oznaczona mylnie: *Lescę* (B. lmn. SJ 98), *Lęśc* (SJ 81), *Thę* (SJ 94), *rządkie*¹⁴ (SJ 71), *szczukę* (SJ 87). Z rzadka widzimy tu także jeszcze średniowieczny sposób oznaczania nosówek przy pomocy dwuznaków. Zdarza się to już tylko w nazwach obcego pochodzenia zakończonych na *ąg*: *Podliąg* (SJ 33), *Dobråg* (SJ 57), ale *Dyląg* (SJ 28), *Wadąg* (SJ 72), wyjątkowo: *sząm*¹⁵ (SJ 41). Zaimek zwrotny *się* występuje tu wyłącznie z czasownikami i poza jednym wypadkiem zawsze ma postać beznosówkową: *sie* (SJ 83, 94).

3. Pisownia samogłosek *i*, *y* oraz spółgłoski *j*. Dla wyrażenia tych 3 głosek pisarz dysponuje tylko dwiema literami: *i*, *y*. Litera *j* nie jest tu jeszcze znana, mimo że w XVI wieku spotykamy ją już np. u Maleckiego¹⁶. Obie litery były używane zamiennie. Głoska *i* jest tu jednak oznaczana dość konsekwentnie przez *i*: *Spiszek* (SJ 1), *rybitwia* (SJ 3), *obficznie* (SJ 13) w środku wyrazu, ale jako spółnik konsekwentnie przez *y*, podczas gdy w niektórych drukach szesnastowiecznych, jak np. u Seklucjana tej konsekwencji brak. Pewien ład widać także w oznaczaniu głoski *y*. Wyjątkiem jest tu: *Teystim* (SJ 52) oraz pozycja po *cz*, *sz*, *rz*: *Pieczisko* (SJ 23), *niewszistkie* (SJ 94), *uczinić* (SJ 107), *Przi* (SS 11), *trzi* (SS 20). Drobnym odstępstwem od systemu jest wyjątkowe oznaczenie *y* przez *ý*: *Aurýcz* (SJ 63). Jest to może próba odciążenia tych dwóch liter, które wspólnie obsługują jeszcze głoskę *j*. W tej funkcji występuje głównie litera *i*, jeżeli użyto czasem litery *y*, to tylko na końcu sylaby: *Mieyskey* (SS 36), *Daday* (SJ 50), gdzie wymienia się także *z*: *Woiczowo* (SJ 40), *pod Robainami* (SS 27). Pamiętajmy, że litera *i* służy także do oznaczania palatalności spółgłosek poprzedzających samogłoski: *Swietaynek* (SJ 69).

4. Dwojaki sposób oznaczania samogłoski *u*. Na początku wyrazu samogłoska *u* jest oznaczana przez *v*, w innych pozycjach przez *u*: *uczinić* (SJ 104), *ukleie* (SJ 17), *Biskupstwa* (SJ 1).

5. Spółgłoski tylnojęzykowe mają normalne odpowiedniki literowe: *g*, *ch*, *h*. Wyjątkowo głoska *k* została oznaczona przez *c*: *Zamca* (SS 4). Taka pisownia w XVI wieku była zwykle jeszcze tylko stosowana w wyrazach obcych, tak jest np. u Seklucjana. Grupa *ks* jest jeszcze oznaczana przez *x*: *Kra:x* (SJ 45), w *xiestwie* (SJ 85), grupa *kw* przez *Q*: *Quećkie* (SJ 12). *K* palatalne jest oznaczane normalnie, ale widać, że nie była to pisownia bardzo ustalona, skoro wyjątkowo pisarz opuścił znak miękkości: *Mieyskey* (SS 36).

6. Pisarz nie stosuje oznaczania miękkości wygłosowych spółgłosek war-

¹³ Z wielką.

¹⁴ Rzadkie.

¹⁵ Są.

¹⁶ Por. S. Rospond, *Druki mazurskie XVI w.*, Olsztyn 1948, s. 88.

gowych miękkich. Zwyczaj ten nie był konsekwentnie stosowany nawet w drukach XVI wieku.

7. Spółgłoski przedniojęzykowe zapisywane są na ogół zgodnie z pisownią dzisiejszą. Zachowawczość nawiązująca do średniowiecza widać jedynie w oznaczaniu z rzadka głoski *t* przez *th*. Taka pisownia w XVI wieku była jeszcze dość częsta nawet w drukach. A oto przykłady: *Ornetha* (SJ 4), *pospolithe* (SJ 13).

8. Najbardziej interesujący jest sposób traktowania graficznego 3 szeregów spółgłoskowych: *sz*, *cz*, *dź*, *ś*, *ź*, *ć*, *dź* i *s*, *z*, *c*, *dz*. Trzeba tu najpierw stwierdzić, że autor wyjątkowo tylko używa s długiego: *dłusz* (SJ 106), *hasz-fisz*¹⁷ (SJ 108) i to tylko jako składnika ligatury. Czy pisarz odróżniał trzy wyżej wymienione szeregi spółgłoskowe? W tym punkcie pisownia jest najbardziej urozmaicona. Głoski *c*, *ć* i *cz* są zapisywane tymi samymi znakami, tj. *cz* lub *c*: *Czug* (SJ 8), *Quęckie* (SJ 12), *Płoczice* (SJ 70), *po czesci* (SJ 17), *Czańh* (SJ 18), *Pieczisko* (SJ 23), *w klucu* (SS 7), *Kluczu* (SS 16). Litera *ć* używana jest na końcu wyrazu, ale także dla oznaczenia wszystkich trzech głosek: *Płoczić* (SJ 31), *łowić* (SJ 31), *Lęść* (SJ 81). W rezultacie odróżnieniu i to tylko *ć*, *cz* od *c* służy czasem litera *ch*, której pisarz nie używa dla oznaczenia głoski *c*: *chasu* (SS 15), *Płochice* (SJ 88, 89). Jeżeli dodać do tego, że połączenia *czy* najczęściej pisane są jako *cz*: *uczynić* (SJ 104), *Pieczisko* (SJ 23), można by przypuścić, że pisownia ta odzwierciedla warmińsko-ostrołęckie pomieszczenie spółgłosek *cz* i *ć*. Podobnie nieopozycyjną pisownię widzimy w zakresie traktowania głosek *s*, *ś* i *sz*. Wspólnym znakiem dla tych 3 głosek jest tu litera *s* i *sz*: *Spiszek* (SJ 1), *Spisek* (SS 1), *Reszel* (SJ 76), *Resel* (SS 26). Głoska *sz* jest wprawdzie sporadycznie tylko w obcej nazwie *Scheburg* (SS 21) oznaczana z niemiecka przez *sch* i wyjątkowo przez *ss*: w nazwie *Piss* (SJ 64). Nieopozycyjna jest także pisownia głosek *z*, *ź*, *ż*. Jednolicie są one oznaczane literą *z*: *Bartozek* (SJ 27), *takze* (SJ 42). Głoska *ź* zapisywana jest przed samogłoskami jako *zi*: *Jezioro* (SJ 5), ale w innej pozycji jako *z*: *nazyznieysze* (SJ 96). Najmniej materiału przynosi tekst do obserwacji pisowni głosek *dź*, *dż* i *dz*, ale i tu widać, choćby na przykładzie wyrazu *jażdż*, że *dż* jest zapisywane jak *dz*. Brak odróżnienia w pisowni wymienionych 3 szeregów spółgłosek sprawia, że wielką różnorodność widzimy w sposobie zapisywania częstej w tekście grupy *szcz*. Jest ona zapisywana jako: *szcz*: *Szczuki* (SJ 12), *sc*: *Liescę* (SJ 5), *śc*: *liesć* (SJ 13), jeden raz jako *sch*: *schuki* (SJ 82). Grupa *śc* jest reprezentowana rzadko i zapisywana jako *sc*: *Przi Miescie* (SS 12). Brak odróżniania głosek typu *sz*, *ś* od głosek typu *s* przyjmuje się za dowód wymowy mazarzającej. Dowodzi tego także fakt, że odróżnia on jednak starannie *ź* i *sz* od dawnego *ř*, które zapisuje konsekwentnie jako *rz* lub *r*: *Stryga* (SJ 86), *wegorze* (SJ 15). Nie można wykluczyć również odbicia w tego rodzaju pisowni warmińsko-ostrołęckiego pomieszczenia szeregów spółgłoskowych, zwłaszcza wobec występowania niekiedy *i* po *sz*.

9. Dość interesującą właściwością pisowni omawianego tekstu jest oznaczenie miękkości *ł* przed *e* za pomocą litery *i*: *Liescę* (SJ 16), *alté* (SJ 105), *licie* (SJ 112), *wielie* (SJ 17) i raz przed *u*: *w poliū* (SS 27).

10. Wielkie i małe litery. Pisarz stosuje tu pewne zasady. Nazwy miejscowe i fizjograficzne zapisuje wielkimi literami, używa ich także dla nazw ryb, ale niekonsekwentnie. Zaczyna zdania wielką literą, wielkich liter używa także dla nazw osób. Są jednak liczne odstępstwa od tych zasad.

Reasumując uwagi o pisowni trzeba stwierdzić, że widzimy tu charakte-

¹⁷ Z powodu trudności technicznych pisownię zmodernizowano, w wyrazie *haszfish* s długie występowało w końcowym *sz*.

rystyczne dla XVI wieku przeplatanie się średniowiecznych właściwości takich jak wielofunkcyjność niektórych znaków, np. *i*, *y*, stosowanie dwuznaku *th*, litery *Q* dla oznaczenia grupy *kw*, litery *x* dla oznaczenia grupy *ks*, czy *v* na oznaczenie *u* z różnymi nowymi właściwościami, które do pisowni rękopiśmiennej stopniowo wkraczają pod wpływem szybko normującej się pisowni druków, jak rozróżnianie nosówek, używanie litery *i* jako znaku miękkości, porządkowanie zakresów użycia liter *i* i *y*. Pisownia nasza wykazuje największą zbieżność z pisownią rot z ostatniej ćwierci XVI wieku. Czy przebijają przez nią jakieś właściwości dialektyczne? Oprócz wspomnianego mazurzenia lub szadzenia warto może wspomnieć jeszcze o dwóch innych, choć słabo zarysowanych z powodu szczupłości tekstu, cechach: północnopolska wymowa *y* jak *i*: *Teystim*, twarde *k*: *Mieyskey*. Są to wprawdzie fakty jednostkowe, ale wskazują, że jeżeli jest to tekst mazurzący, to w każdym razie północnopolski.

I n t e r p u n k c j a. Przecinek spełnia podobną rolę jak w pisowni dzisiejszej, nie jest jednakże stosowany konsekwentnie. Kropki jako znaku przestankowego autor nie stosuje. Cudzysłów jednoczłonowy używany jest czasem jako znak przenoszenia.

F o n e t y k a, f l e k s j a, s ł o w o t w ó r s t w o, l e k s y k a. W tekście znajdujemy nieco archaizmów z różnych dziedzin języka. Z fonetyki warto zwrócić uwagę na mazowiecki brak przegłosu w wyrazie: *na pomierach* (SS 42), superpoprawną formę *Sendacz* (SJ 73), czy na wahanía w wymowie wygłosowego *-k* w przyswojonych nazwach z drugim członem *-burg* lub *-berg*: *Heilsberk [Heilsberg]*, *Braunsberku*, świadczące o wyrównaniach analogicznych. Archaizmami fleksyjnymi są formy: *spod Zamca* (SS 4), *w boru* (SS 19), *po grunciech* (SJ 41), podwójne formy samogłoskowe i spółgłoskowe rzeczownika *toń//tonia*. W zakresie słowotwórstwa warto zwrócić uwagę na brak podwojenia *n* w przymiotniku *przestrony* oraz nie notowany przez Słownik Karłowicza¹⁸ przymiotnik *zamkowski* (SS 28). W zakresie słownictwa wartość tekstu polega przede wszystkim na obfitym materiale nazewniczym w postaci nazw miejscowych, nazw jezior i stawów. Pewną ciekawostką jest nazwa stawu *Jeruzalem* (SS 12), świadcząca, że tzw. nazwy pamiątkowe posiadają pewną tradycję. Tekst zawiera także nieco ciekawych archaizmów leksykalnych, które Karłowicz opatruje krzyżykiem; należą do nich: *spisek*¹⁹, *okrom*, *drugi*²⁰, *połowica*²¹, *majętność*²², *pomieniony*²³, *po części*²⁴. Wreszcie znajdujemy tu zbiór nazw ryb. Są to co prawda na ogół nazwy znane, ale tu są one odniesione do określonego terytorium. Na uwagę zasługują zwłaszcza: *szczuka*²⁵, *Moranka*, oraz 2 postaci zdrobniące, rzadko zaświadczone: *karpieťa* i *szczubielica*²⁶. Inną grupą wyrazów pospolitych są terminy i frazeologizmy z zakresu rybactwa. Należą tu takie wyrazy jak: *toń*, *zgon*, *kłepa* itd., jak: *sieć chodzi*, *dostawać*²⁷ itp. By zawarte w tekście fakty językowe mogły uzyskać pełną wartość dla językoznawstwa, ważne

¹⁸ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 1—8, Warszawa 1900—1927.

¹⁹ Inwentarz, spis.

²⁰ Inny.

²¹ Połowa.

²² Posiadłość.

²³ Wymieniony.

²⁴ Częściowo.

²⁵ Szczupak.

²⁶ Mały szczupak.

²⁷ Łowić.

byłoby bezsporne ustalenie czasu powstania tekstu. Sama analiza języka może go jedynie wskazać w przybliżeniu.

C. ZASADY WYDAWANIA TEKSTU ŹRÓDŁA

Za podstawę przygotowania edycji przyjęto wskazania projektu *Zasad wydawania tekstów staropolskich* Instytutu Badań Literackich z 1953 roku. Zastosowano się do wskazówek dla wydawnictw typu A. Nie było możliwe jednak w pełni zastosować się do sformułowanych tam zasad. Przede wszystkim wydawcy nie mogli i nie jest to konieczne, ze względu na wielką czytelność tekstu, dawać trzech wersji. Tekst opublikowany jest tylko w transliteracji, nie dysponowano bowiem możliwością opublikowania także fotokopii. Starano się w szczególności zrealizować podane tam zasady transliteracji. W celu przejrzystości tekstu źródła, spacje nazwy jezior i stawów.

[I] SPISZEK JEZIOR W CAMERATHACH¹

Braunsberg²

Jezior zadnych niema, na H[afi]e³ rybitwia

Ornetha⁴

- [5] Jezioro przy Arensdorffie⁵ w którym szuki⁶, okunie, Liescę, Jazdze⁷, na niem toni⁸ Niewodowych³²

Szmołany⁹

Wborach³ Jeziorka małe¹⁰ na kazdym Czug¹¹ ieden wczynieć moze zwielga Szecią

- [10] Jezioroko niewielkie przy Swobach¹² na którym ieden zgon¹³

¹ *Cameratus* — komornictwo, okręg terytorialno-administracyjny na Warmii biskupiej.

² Braniewo.

³ Haf — Zalew Wiślany; 1351-Frische Hab (Codex diplomaticus Warmiensis, wyd. C. P. Woelky, J. M. Saage, Mainz 1864, Bd. 2, s. 165, cyt. dalej w skrócie: C.W., t. 2).

⁴ Orneta.

⁵ Jezioro przy Arensdorffie — Tonka, Kusawy, 187, 20 ha; 1320-Kuseyn, Kussie (Codex diplomaticus Warmiensis, wyd. C. P. Woelky, J. M. Saage, Mainz 1860, Bd. 1, s. 345, cyt. dalej w skrócie: C.W., t. 1); 1595 — Kusaw (C. Hennenger, Erclerung der grossen Preussischen Landtaffel, Königsberg 1595, cz. 2 *Der See, Ströme...*, s. 14).

⁶ Szuka — szczupak.

⁷ Jazdz lub jazgarz — gatunek ryby (*Acerina cernua* — L.).

⁸ Toń a. tonia — część jeziora, głębia.

⁹ Szmołajny w pow. lidzbarskim.

¹⁰ W borach³ Jeziorka małe — 1. Gilgajny, 5,60 ha; 2. Karaśnik, 1,92 ha; 3. Widne, 2,62 ha, w dzisiejszych Lasach Wichrowskich (G. Leydign, Słownik nazw miejscowych okręgu mazurskiego, Poznań 1959, cz. 2, ss. 122, 124, 126). Powierzchnią zidentyfikowanych jezior oparta jest na danych Słownika.

¹¹ Czug — zaciąg stecia.

¹² Jezioroko niewielkie przy Swobodach — nie istnieje więcej; 1656 — Schwebische See (J. Kolberg, op. cit., s. 281), 0,3 km na wschód od miejscowości Swoboda w pow. lidzbarskim.

¹³ Zgon — jednorazowe wydobyte sieci, także miejsce stałe na jeziorze, w którym wyciąga się sieci z połowem.

- daie małe szubielicze¹⁴
 Jezioro Quećkie¹⁵ jest niemale na którym toni 30, Szuki daie dobre y obficie, jest y liesć w niem, y ryby pospolithe okrom Karpi Szelickie Jezioro¹⁶ ma toni 4 daie szuki,
 [15] okunie, Płocizce¹⁷, Liny, Jazdze, y wegorze
 Leimangel¹⁸ ma wsobie toni Niewodowych 60 daie Lieszczę po czesci Szuk, vkleie, stynki bardzo wielie,
 Jezioro Czańh¹⁹ ma wsobie toni 8 daie szuki y insze pospolithe ryby
 [20] Linowskie Jezioro²⁰ ma wsobie zgonow 18 albo 20 daie, Leszcze, Szuki, y insze pospolithe Ryby

Scheburg²¹

- 1 Pieczisko²²
 2 Choscka²³
 [25] 3 Krziwek²⁴
 4 Naucz²⁵
 5 Bartozek²⁶
 6 Dytłag²⁷
 7 Haur²⁸

¹⁴ Szubielice — szubielica: gwarowa nazwa malego szczupaka lub samicy szczupaka (J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, Kraków 1900—1911).

¹⁵ Jezioro Quećkie — Kwiecewskie Łąki, dawniejsze jezioro na południe od wsi Kwiecewa w pow. lidzbarskim; 1313 — Queze (C.W., t. 1, s. 292); 1372 — Queczow (G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen gesammelt und sprachlich behandelt, Berlin 1922, s. 79).

¹⁶ Szelickie Jezioro — Skolickie Jezioro, 38,00 ha, na zachód od wsi Skolity w pow. lidzbarskim; 1350 — Ayers (G. Gerullis, op. cit., s. 7).

¹⁷ Płocizce — JM. Imn. wyrazu płocica, gatunek ryby (Rutilus rutilus — L). Częściej występuje pod nazwą płoc, płotka.

¹⁸ Leimangel — Limajno, 231,20 ha, na południe od wsi Głotowo w pow. lidzbarskim; 1362 — Lymaio (C.W., t. 2, s. 367).

¹⁹ Jezioro Czańh — Sunia, 109,50 ha, na północny zachód od wsi Kwiecewo w pow. lidzbarskim; 1366 — Suene (C.W., t. 2, s. 410); 1595 — Saum (C. Hennenberg, op. cit., s. 20).

²⁰ Linowskie Jezioro — Sawąg, jezioro prawie całkowicie osuszone, na południe od wsi Łęgno w pow. lidzbarskim; 1347 — Sawange (C.W., t. 2, s. 107); 1656 — Lingenauische See (J. Kolberg, op. cit., s. 238).

²¹ Jeziorany.

²² Pieczisko — Pieczycko, 6,46 ha, w lasach, 0,8 km na południe od wsi Leszno w pow. olsztyńskim.

²³ Choscka — Choszczka, dawniejsze jezioro, obecnie bagno przy wsi Leszno (na zachód) w pow. olsztyńskim. Spacjowane w przypisach nazwy jezior są nazwami wtórnymi i stanowią nomenklaturę ludową. Pozostałe są nazwami urzędowo ustalonymi.

²⁴ Krziwek — Krzywek, 2,00 ha, przy wsi Leszno (na północ) w pow. olsztyńskim.

²⁵ Naucz — Rzeckie Jezioro, Nałcz, 62,18 ha, 2 km na południe od wsi Rzeck w pow. biskupieckim; 1595 — Naltz (C. Hennenberg, op. cit., s. 17); 1656 — Neutsch (J. Kolberg, op. cit., s. 281).

²⁶ Bartozek — Bartosz, Bartoszek, 7,50 ha, na południowy zachód od wsi Rukławki w pow. biskupieckim; 1379 — Birlacke (Codex diplomaticus Warmiensesis, wyd. C. P. Woelky, Braunsberg — Leipzig 1874, Bd. 3, s. 45, cyt. dalej w skrócie: C.W., t. 3).

²⁷ Dytłag — Dyłag, 12,34 ha, w Lasach Wipsowskich, 2 km na południe od wsi Wipsowo w pow. olsztyńskim.

²⁸ Haur — Kikity, Naury, 57,000 ha, w Lasach Kikickich, na południe od Jeziora Luterskiego; 1352 — Aurin (C.W., t. 2, s. 183).

- [30] The Jeziorka są w Borach y małe Ryby w nich, Szubielicze małe, okrom Płoczić, na których Niewodem łowić niemoga bo zawady²⁹ wielgie w niektórych są
8 Podląg³⁰
9 Krokowo³¹ ma w sobie Liesce
- [35] 10 Spangien³²
11 Prab³³
12 Małoszek³⁴
13 Rynkaizen³⁵
14 Lebela³⁶
- [40] 15 Woiczowo³⁷
Thę sąm Jeziorka po gruncziech³⁸ Gburskich y niektore na Szlacheckich Ryby takze iako y wpierwszych
16 Racziak³⁹
17 Lukaizer⁴⁰
- [45] 18 Krax⁴¹
19 Posz⁴²
20 Zeiberwald⁴³ daie Karpie
21 Kukul⁴⁴
Thę są Jeziorka powiethsze⁴⁵ takie w nich Ryby iako y wdrgich

²⁹ Zawada — różne korzenie i pnie itp. w jeziorze, o które haczy sięć.

³⁰ Podląg — P u d ł ą g, dawniejsze jezioro, obecnie bagniste łąki przy wsi tej samej nazwy w pow. biskupieckim; 1395 — Pudeling (C.W., t. 3, s. 290).

³¹ Krokowo — K r o k o w o, Krokowskie Łąki, dawniejsze jezioro, na wschód od wsi tej samej nazwy w pow. biskupieckim; 1364 — Crocow (C.W., t. 2, s. 384).

³² Spangiel — Spągi, 17,00 ha, 0,7 km na zachód od miejscowości Ustnik w pow. biskupieckim; 1345 — Spongio (C.W., Bd. 2, s. 50).

³³ Prab — Prab, 5,30 ha, po większej części osuszone, na południowy wschód od miejscowości Ustnik w pow. biskupieckim; 1656 — Prabichen (J. Kolberg, op. cit., s. 281).

³⁴ Małoszek — Małaś, 2,50 ha, po większej części zarośnięte, 2 km na północ od wsi Wilimy w pow. biskupieckim.

³⁵ Rynkaizen — Krzywe Jezioro, Tłokowskie Jezioro, 35,00 ha, przy wsi Tłokowo w pow. biskupieckim; 1389 — Ryngaser (C.W., Bd. 1, s. 322).

³⁶ Lebela — D o b r o ł ę k a, dawniejsze jezioro, obecnie łąki, 1 km na północny wschód od wsi Tłokowo; w pow. biskupieckim; 1318 — Labelles (C.W., Bd. 1, s. 322).

³⁷ Woiczowo — Wójtówce Jezioro, Wójtówko, 15,00 ha, przy miejscowości Wójtówko w pow. biskupieckim.

³⁸ Po grunczech — na gruntach Mc. lmn. z dawną końcówką -ech.

³⁹ Racziak — Rasząg, 33,00 ha, przy wsi Rasząg w pow. biskupieckim; 1656 — Raschnick (J. Kolberg, op. cit., s. 281).

⁴⁰ Lukaizer — Ławki, 104,00 ha, 1,5 km na wschód od miasta Jeziorany w pow. biskupieckim; 1395 — Lawke (C.W., Bd. 3, s. 276); 1389 — Lokasir, Lokazer (C.W., Bd. 3, ss. 196—198).

⁴¹ Krax — Kraksy, Kraks, 67,00 ha, na południe od miasta Biskupca, 1436 — Craxsen (Codex diplomaticus Warmiensis, wyd. F. Liedtke, V. Röhrich, A. Schmauch, Braunsberg 1935, Bd. 4, s. 159, cyt. dalej w skrócie: C.W., Bd. 4); 1395 — Craksen (C.W., Bd. 3, s. 281).

⁴² Posz — jezioro dziś nie znane pod taką lub podobną nazwą, prawdopodobnie dość dawno zaginęło.

⁴³ Zeiberwald — Z e g o c k i e Łąki, dawniejsze jezioro, na północ od wsi Żegoty w pow. lidzbarskim; 1656 — Seubertswaldsche See (J. Kolberg, op. cit., s. 281).

⁴⁴ Kukul — jezioro obecnie nie znane pod taką lub inną nazwą na terenie dawniejszego komornictwa jeziorańskiego.

⁴⁵ Powiethsze — powiethsze, znaczniejsze rozmiarami.

- [50] 22 *Dada y*⁴⁶ ma w sobie toni 100 daie Ryby rozmaithę
Moranki⁴⁷, *Łoszosia* e[t]c
23 *Teystim*⁴⁸ ma toni 26 daie Szuki, Liesce, y insze
rozmaithę drobne Ryby
24 *Peszy*⁴⁹ toni 60 ma w sobie szuki, Liescze, Okunie,
[55] *Płocizcę*, *Stynki*

Wartenborg⁵⁰

	1 <i>Dobrażę wielki</i> ⁵¹ ma toni 11	
	2 <i>Mały Dobrażę</i> ⁵² tonia	1
	3 <i>Kiermas</i> ⁵³ toni	9
[60]	4 <i>Omlink</i> ⁵⁴ toni	9
	5 <i>Swinieć</i> ⁵⁵ toni	2
	6 <i>Leganskie</i> ⁵⁶ toni	3
	7 <i>Aurycz</i> ⁵⁷ toni	7
	8 <i>Piss</i> ⁵⁸ toni	22
[65]	9 <i>Tumiańskie</i> ⁵⁹ toni	11
	10 <i>Rax</i> ⁶⁰ tonia	1
	11 <i>Dłużek</i> ⁶¹ toni	5
	12 <i>Nerwiki</i> ⁶² toni	5
	13 <i>Świątajnek</i> ⁶³ toni	2

⁴⁶ *Daday* — *Dadaj*, 1051,00 ha, największe jezioro w pow. biskupieckim; 1350 — *Dadagen* (C.W., Bd. 2, s. 161).

⁴⁷ *Moranki* — gatunek ryb (*Coregonus albula* L), gwarowa nazwa sielawy.

⁴⁸ *Teystim* — *Tejstymy*, *Tajstym*, *Biesowskie Jezioro*, 235,00 ha, na północ od wsi *Biesowo* w pow. biskupieckim; 1357 — *Theistym* (C.W., Bd. 2, s. 253).

⁴⁹ *Peszy* — *Luterskie Jezioro*, 1008,00 ha, drugie co do wielkości jezioro w pow. biskupieckim przy wsi *Lutry*; 1341 — *Pissen*, *iPisse* (C.W., Bd. 2, ss. 3 i n.).

⁵⁰ *Barczewo*.

⁵¹ *Dobrażę wielki* — *Dobrażę*, 99,10 ha, 0,7 km na północny zachód od wsi *Dobrażę* w pow. olsztyńskim; 1393 — *Dobryn* (C.W., Bd. 3, s. 53).

⁵² *Mały Dobrażę* — *Dobrażek*, obecnie łąki przy wsi *Dobrażę*.

⁵³ *Kiermas* — *Kiermas*, 69,39 ha, na południowy wschód od miasta *Barczewa*; 1367 — *Kermesse* (C.W., Bd. 2, s. 427).

⁵⁴ *Omlink* — *Lmiąg*, *Omlęg*, 92,60 ha, na południe od miasta *Barczewa*; 1364 — *Wummeling* (C.W., Bd. 2, s. 367).

⁵⁵ *Swinieć* — *Świnie*, łąki, dawniejsze jezioro *Swiniec Duży i Mały*, na południe od jeziora *Pisz* w pow. olsztyńskim (W. *Barczewski*, *Geografia polskiej Warmii*, Olsztyn 1917, s. 19).

⁵⁶ *Leganskie* — *Łęgajńskie Jezioro*, 23,05 ha, 0,8 km na północ od wsi *Łęgajny* w pow. olsztyńskim; 1918 — *Łęgajńskie jezioro* (W. *Barczewski*, op. cit., s. 14).

⁵⁷ *Aurycz* — *Orzyc*, 62,90 ha, 2,5 km na wschód od miasta *Barczewa*; 1918 — *Arysz* (W. *Barczewski*, op. cit., s. 9).

⁵⁸ *Piss* — *Pisz*, *Pisa*, 211,54 ha, 4 km na wschód od miasta *Barczewa*; 1336 — *Pisse* (C.W., Bd. 1, s. 457).

⁵⁹ *Tumiańskie* — *Tumiańskie Jezioro*, 120,21 ha, przy wsi *Tumiany* w pow. olsztyńskim; 1367 — *Dumen* (C.W., Bd. 2, s. 428).

⁶⁰ *Rax* — *Raksy*, *Raks*, łąki na dawniejszym jeziorze, 2,5 km na południowy wschód od wsi *Jedzbark* w pow. olsztyńskim; 1364 — *Raxow* (C.W., Bd. 2, s. 365).

⁶¹ *Dłużek* — *Dłużek*, 49,68 ha, 0,6 km na południe od jeziora *Tumiańskiego*.

⁶² *Nerwiki* — *Wardąg*, *Ordąg*, 28,50 ha, 1,5 km na północny wschód od wsi *Nerwiki* w pow. olsztyńskim; 1392 — *Nerdingyn* (C.W., Bd. 3, s. 227).

⁶³ *Świątajnek* — *Świątajno*, dawniejsze jezioro (24,71 ha), obecnie łąki, 1,5 km na zachód od wsi *Mokiny* w pow. olsztyńskim; 1394 — *Świątyn* (C.W., Bd. 3, s. 272). Obok tego jeziora istniało mniejsze — *Świątajnik*.

- [70] W tych Jeziorach są Ryby pospolitę Szuki, Okunie, Płocze, y wnie
których Lescze alie rządkie,
14 W a d a g⁶⁴ na którym sięcz Heilsberska chodzi wthym Ryba
rozmaitha
Łeść, Czerta, Sendacz, Moranka y insze drobne Ryby rozmaitha
Jest tęs y inszych Jeziorek kilka małych, ale łowić na nich nie
[75] moze, ani Niewodem, ani Klepą⁶⁵

Reszel

- 1 K ł o w k i⁶⁶ ma toni 6 daie Okunie, Szuki, Płocze,
2 W e d r e n⁶⁷ toni 5 tylko połowica thego Jeziora należy Zamkowi
3 M a n d a w e r⁶⁸ toni 8 o które controuersia⁶⁹ iest jednak Staro
[80] sta wniem łowi klepą
4 S p r o g e n⁷⁰ toni 8 wniem iest Płocze, Okun, Szuką Łeść
5 O t t e r e n⁷¹ toni 12 daie schuki, Okunie, Płochice,
6 W a n g o g e n⁷² tham sie mało co ryb poławia
7 A l m o g e n⁷³ w tym Jeziorze 2 toni ma Biskup bo druga połow[a]
[85] thego Jeziora liezy w xiestwie mało sie tam co poławia
8 S t r y g a⁷⁴ y tam nie mogą nić dostawać dla zawąd
9 B a n z e n⁷⁵ 18 toni poławia się szukę, Okun, Łeść
10 S t o r k⁷⁶ ma wsobie okunie Płochice, Szuki, y Lescę
11 S o w e i d e n⁷⁷ ma wsobie okunie Płochice, Pan Pakosz⁷⁸ Jezio
[90] ra thego vzywa

⁶⁴ Wadąg — Wadąg, 485,99 ha, na południe od wsi Barczewka w pow. olsztyńskim; 1595 — Wadung (C. H e n n e n b e r g e r, op. cit., s. 25); 1348 — Wadangen (C.W., Bd. 2, s. 129).

⁶⁵ Klepa — gatunek sieci do łowienia ryb latem. Nazwę swą zawdzięcza desczkom umocowanym przy jej sznurach, służącym do straszenia ryb.

⁶⁶ Kłowki — Kławój, 31,00 ha, częściowo osuszone, na północ od wsi Leginy w pow. biskupieckim; 1359 — Clawoge (C.W., Bd. 2, s. 283).

⁶⁷ Wedren — Widryńskie Jezioro, ok. 125,00 ha, na granicy pow. biskupieckiego z pow. kętrzyńskim, obok Jeziora Legińskiego; 1344 — Wedere (C.W., Bd. 2, s. 35).

⁶⁸ Mandawer — Trzcinnno, Mendary, 35,50 ha, w pow. kętrzyńskim przy granicy pow. biskupieckiego, na południe od Jeziora Widryńskiego; 1595 — Mendabar (C. H e n n e n b e r g e r, op. cit., s. 16).

⁶⁹ Controversia — spór.

⁷⁰ Sprogen — Legińskie Jezioro, 237,00 ha, w pobliżu wsi Leginy w pow. biskupieckim; 1404 — Sprogen (C.W., Bd. 3, s. 385).

⁷¹ Otteren — O t e r s k i e Ł ą k i, dawniejsze jezioro, 1,5 km na południe od wsi Otry w pow. biskupieckim; 1656 — Ottersche See (J. K o l b e r g, op. cit., s. 271); 1391 — Attern (C.W., Bd. 3, s. 221).

⁷² Wangogen — Węgój, 58,00 ha, przy wsi Węgój w pow. biskupieckim; 1426 — Wangoyen (C.W., Bd. 4, s. 150).

⁷³ Almogen — Jetmuń, 155,00 ha, przy wsi Stanlewo w pow. biskupieckim na granicy z pow. mrągowskim; 1397 — Almoyen (C.W., Bd. 3, s. 294).

⁷⁴ Stryga — Stryjeuskie Jezioro, 77,00 ha, przy wsi Stryjewo w pow. biskupieckim; 1495 — Strege (C.W., Bd. 3, s. 282).

⁷⁵ Banzen — Bęskie Jezioro, 56,00 ha, na południe od miejscowości Bęsia w pow. biskupieckim; 1359 — Banze (C.W., Bd. 2, s. 66).

⁷⁶ Stork — S t e r t e k, dawniejsze jezioro, obecnie łąki na wschód od wsi Kolno w pow. biskupieckim; 1403 — Styrtsire (C.W., Bd. 3, s. 382).

⁷⁷ Soweiden — Z a w i d z k i e Ł ą k i, dawniejsze jezioro, 1,5 km na południowy zachód od wsi Zawidy w pow. biskupieckim; 1656 — Saweydische See (J. K o l b e r g, op. cit., s. 271).

⁷⁸ Zob. s. 3.

- 12 Motyny⁷⁹ jedna tonia Ryby wniem małe
 13 Toszeny⁸⁰ liezy to Jezioro w Maietnosci Pana Von Elzy⁸¹
 ma wsobie Ryby rozmaith, e,
 Thę pomienione Jeziora newszistkie się poławiaią dla zawad
 [95] 14 Czain⁸² Jezioro przy Bisdorfie ma toni 15 daie Szczukę Okunie,
 Płocizę Lesce to Jezioro nazyznieysze

Heilsberg⁸³

- 1 Bleichenbart⁸⁴ ma wsobie Karpie, Lesce, Szczuki, Płocizce, Oku
 nie Jazdze, Liny, Karaszie, toń ma 17
 [100] 2 Dost⁸⁵ niewielkie Jeziorko ma wsobie Szczuki, Okunie Płocizce,
 Jazdze i Karaszie, tonia jedna dwiema Sziecziami
 3 Zenza⁸⁶ ma wsobie Karpie, Lesce, Szczuki, Okunie, Płocizce
 Jazdze, y Wegorze znamienithe, na niem dwiema Szecia
 mi mogą vczinić 20 toni
 [105] 4 Blanksche⁸⁷ ma wsobie Karpie, Lesce, alie rzadko się dostaia, Ok
 [u]nie, Płocizce, Vkleie, Jazdze, na dłużz iest go niemal mila ie
 dna toń na nim moze vczinić 40 dwiema niewodami szą
 w niem i Wegorze, sktorego haszfisz⁸⁸ do Zamku Helsbers[kiego]
 sie oddaie, y on wychowywa
 [110] 5 Kierszen⁸⁹ ma wsobie, Szczuki, Okunie, Płocizce, Jazdze, Liny,
 y Karaszie, Niewodem niemoze na niem łowić iedno klepą
 liecie y Zimie bo nieglebokie y zawady w niem niemale
 6 Zbertech⁹⁰ ma wsobie takie Ryby iako y wkierszach niemo
 ze na niem łowić iedno klepą
 [115] 7 Kierwiny⁹¹ ma wsobie Szczuki, Okunie, Płocizce, y karasie,
 niemoze na niem łowić iedno klepą

⁷⁹ Motyny — *Mojtunek*, dawniejsze jezioro, obecnie łąki i bagna między wsiami Stanclewo a Bredynki w pow. biskupieckim; 1397 — *Metyngen* (C.W., Bd. 3, s. 294).

⁸⁰ Toszeny — jezioro dziś nie znane pod taką lub podobną nazwą.

⁸¹ Zob. s. 3.

⁸² Czain — Sajno, jezioro odwodnione w XIX wieku, dziś obszerne łąki na wschód od miejscowości Samulewo (Bisdorf) w pow. biskupieckim; 1656 — *Zayn* (J. Kolberg, op. cit., s. 271); 1337 — *Sayn* (C.W., Bd. 1, s. 469).

⁸³ Lidzbarsk.

⁸⁴ Bleichenbart — Ałowy, Bartnickie Łąki, dawniejsze jezioro, między wsiami Bartniki a Parkity w pow. lidzbarskim; 1595 — *Bleichenbarts* (C. Hennenberger, op. cit., s. 8); 1355 — *Ałowe* (C.W., Bd. 2, s. 218).

⁸⁵ Dost — *Desty*, około 16,00 ha, 1 km na północ od wsi Polkajmy w pow. biskupieckim; 1595 — *Dost See* (C. Hennenberger, op. cit., s. 10).

⁸⁶ Zenza — *Symsar*, 144,40 ha, na północ od jeziora Blanki w pow. lidzbarskim; 1595 — *Sensar* (C. Hennenberger, op. cit., s. 20); 1339 — *Synsarno* (C.W., Bd. 1, s. 485).

⁸⁷ Blanksche — *Blanki*, Galickie Jezioro, 466,70 ha, w pobliżu wsi Blanki w pow. lidzbarskim; 1595 — *Planck*, *Anachlad* (C. Hennenberger, op. cit., s. 18); 1346 — *Ausclode* (C.W., Bd. 2, s. 86).

⁸⁸ haszfisz — niem. *Haschfisch*, złowione ryby.

⁸⁹ Kierszen — *Kirsyny*, dawniejsze jezioro, dziś łąki przy wsi Kiersen w pow. lidzbarskim; 1383 — *Kirsen* (C.W., Bd. 3, s. 117).

⁹⁰ Zbertech — jezioro dziś nie znane pod taką lub podobną nazwą.

⁹¹ Kierwiny — *Kłajty*, Kierwińskie Jezioro, osuszone, obecnie łąki między wsiami Kierwiny a Kłajty w pow. lidzbarskim; 1349 — *Cloytus* (C.W., Bd. 2, s. 139).

8 Grosendorff⁹² ma w sobie Karpie, Lescze, Okunie, Szuki, Płoczące, Kleie, i Jazdze, toni ma 6 dwiema Szecziami

Sum[m]a Jezior wszystkich w Camerath[ach] Biskupstwa Warmińskiego 70

[7] SPISEK STAWÓW WSZYSTKICH W BISKUPSTWIE WARMIŃSKIM⁹⁸

w Braunsberku

- Przekop pod Zamkiem w którym się Ryby niemogą przechowywać,
bo zmiasta weń Rynstoki idą alie spod Zamca
[5] idzie weń zdroy bardzo zdrowy y niemaly
Staw przy Młynie

w Ornecie albo w klucu Orneckim

- Staw przy Freymarku zowią go Ramteuch przestrony
długi y szeroki kłodziny wniem bardzo wielie
[10] w Szelingach Staw niebardzo wielgi woda swieza do niego idzie
Przi Wszi Open Staw Wielgi
Przi Miescie iest staw Jeruzalem niebardzo wielgi, woda
do niego idzie swieza
Młynski staw pod Zamkiem przez który idzie Prebenca
[15] Rzeka daie Ryby chasu pewnego Szuki, y Okunie,

Przi Smolanach y w Kluczu Smolanskim

Noszborski Staw wielgi długi y szeroki Rzeka przezen
idzie, ten Pan Starosta Heilsberski spusca
W boru Staw przy trzech Jeziorach

⁹² Grosendorff — Wielochowskie Jezioro, Redy, 56,60 ha, przy wsi Wielochowo w pow. lidzbarskim; 1359 — Redos (C.W., Bd. 2, s. 297).

⁹³ Identyfikacja wymienionych w „Spisku” stawów i sadzawek nie jest dziś w całości możliwa, ponieważ nie posiadamy one w większości osobnych nazw i sporo z nich już nie istnieje. A oto niektóre przypadki: Ramteuch, staw przy Freymarku, jakkolwiek już nie istnieje, to można go zlokalizować w łąkach Ramoty, na północ od wsi Wolnicy w pow. lidzbarskim, odwadnianych przez strumyk Ramię, lewy dopływ Drwęcy Warmińskiej. O stawie tym jest jeszcze wzmianka w 1722 r. — Ramteich (C.W., Bd. 2, s. 190, nota). Następnie stawy Jeruzalem i Młynski Staw w Ornecie nie istnieją więcej. Noszborski Staw przy obecnym Orzechowie w pow. lidzbarskim, zajmują łąki. Przy Smolajnach są 2 stawy bez nazw, trzeci zapewne już nie istnieje. Jeśli chodzi o staw w borze (zapewne w Lasach Wichrowskich), trudno ustalić, o który obiekt chodzi, gdyż w lasach tych jest sporo pomniejszych jezior i stawów. Staw w mieście Barczewie, przez który płynie rzeka Pisa, nazywa się Młynski Staw. W obrębie miasta Lidzbarka Warmińskiego znajduje się kilka sadzawek, nie można jednak ustalić, czy mają one coś wspólnego z wymienionymi w „Spisku”. W Reszlu istniał do niedawna Młynski Staw, powierzchni 1,00 ha, nie da się jednak zidentyfikować z jednym z wymienionych w „Spisku” stawów.

Co do pozostałych stawów, przekopów i sadzawek, wymienionych w „Spisku”, należy stwierdzić, że już ich nie ma. Odnosi się to w szczególności do stawów w Braniewie (Braunsberku), do stawu we wsi Szelązku (Szelingach) w pow. braniewskim, stawu we wsi Opinie (Open) w pow. braniewskim, dalej do stawów w Jezioranach (Scheburg) oraz do stawów na terenie wsi Łaniewo (Lonau) w pow. lidzbarskim.

[20] Przy Smolanach są trzy małe stawy

Scheburg

Stawki dwa pod Zamkiem

Wartenburg

Przy Zamku Szadzawka jedna

[25] Staw przez który idzie Rzeka przy Kłostorze

Resel

Dwa Stawki w poliu pod Robainami

Stawek przed stacją Ząmkowską

Heilsberk

[30] Ma stawki gdzie zachowują Karpia do przesadzania

Za Częgielnią są 2 ieden przy drugim

Na hohenberku 2 takie do przesadzania woda nie idzie
w nią świeża

Sadzawka także przy mście

[35] Sadzawka co ją zowią Szepenteuch za górą przy granicy Mieyskey

Szadzawka przy Bozey męcze Murowaney

Wogrodach szadzawek 4

Przekop pod Zamkiem

[40] Przy Wszi Lonau Staw niebardzo wielgi

Staw na pomierach

GUSTAW LEYDING, JERZY MACIEJEWSKI, JANUSZ MAŁĘK

RECORD OF LAKES AND PONDS IN EPISCOPAL WARMIA
DATING FROM LATE 16TH CENTURY

S U M M A R Y

The manuscript discussed in this article has been found by Janusz Małek, Ph. D. during his research in the archives of Stockholm. It is now kept in Riksbibliotek (*Extranea IX Polen*, vol. 146). It is a folder of 8 pages in folio, written legibly in Polish, undated. It comes from the archives of Frombork and has been taken to Sweden most probably in 1628. The analysis of the writing permits to date this manuscript for the eighties or the nineties of the 16th century. Its author might have been Johann Kretschmer, chancellor and canon of the chapter of Warmia. As in the records of that chapter dating from the second half of the 16th century which are kept now in the Diocese of Warmia Archives at Olsztyn Latin predominates and only some letters written to the bishops and to the chapter are in Polish, the publication of the above manuscript seems worth while. It has a specific linguistic value. Moreover Polish names of lakes and ponds, many of them long forgotten, as well as Polish names of fish are found there. This manuscript sheds also light on the economy of Polish episcopal Warmia.